

CZU: 343.2:94(478)

DOI: <https://doi.org/10.67457/lv26.1.02>Simion CARP¹

carpsimion@gmail.com

Iurie LARII²

iulari72@gmail.com

REABILITAREA VICTIMELOR REGIMULUI TOTALITAR SOVIETIC ÎN R. MOLDOVA: REFLECȚII ISTORICO-JURIDICE ȘI PERSPECTIVE DE PERFECTIONARE A CADRULUI NORMATIV

Abstract: Prezentul articol examinează situația victimelor represiunilor politice ale regimului totalitar sovietic pe teritoriul actual al Republicii Moldova, din perspectivă istorico-juridică. Studiul evidențiază caracterul sistemic al abuzurilor comise de organele represive sovietice, inclusiv deportările, condamnările arbitrare și tratamentele inumane aplicate populației. Sunt analizate mecanismele juridice instituite după anul 1991 pentru reabilitarea victimelor, în special prevederile Legii nr. 1225/1992, precum și dificultățile întâmpinate în aplicarea acestora. O atenție deosebită este acordată lacunelor legislative existente, inclusiv excluderea unor categorii de victime și blocajele procedurale generate de modificările recente ale cadrului procesual penal. În final, sunt formulate propuneri de lege ferenda privind extinderea sferei persoanelor îndreptățite la reabilitare și instituirea unor mecanisme juridice eficiente, în vederea asigurării unei justiții de tranziție autentice și a respectării drepturilor fundamentale ale persoanelor afectate.

¹ Profesor universitar, doctor în drept, cercetător științific principal, Institutul de Cercetări Științifice și Drept Comparat, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova (ROR: <https://ror.org/036kvxa54>), e-mail: academia@mai.gov.md; e-mail: carpsimion@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4772-8325>

² Profesor universitar, doctor în drept, Catedra „Drept penal și criminologie”, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova (ROR: <https://ror.org/036kvxa54>), e-mail: academia@mai.gov.md; e-mail: iulari72@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4277-535X>

Cuvinte-cheie: represiuni politice, reabilitare, regim totalitar sovietic, justiție de tranziție, drept penal, victime, legislație.

REHABILITATION OF VICTIMS OF THE SOVIET TOTALITARIAN REGIME IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: HISTORICAL AND JURIDICAL PERSPECTIVES AND DIRECTIONS FOR LEGISLATIVE IMPROVEMENT

Abstract: *This article examines the situation of victims of political repression under the Soviet totalitarian regime on the present territory of the Republic of Moldova from a historical and legal perspective. The study highlights the systemic nature of abuses committed by Soviet repressive bodies, including deportations, arbitrary convictions, and inhuman treatment inflicted upon the population. It analyzes the legal mechanisms established after 1991 for the rehabilitation of victims, with particular focus on the provisions of Law no. 1225/1992, as well as the challenges encountered in their implementation. Special attention is given to existing legislative gaps, including the exclusion of certain categories of victims and procedural obstacles resulting from recent amendments to criminal procedural law. The article concludes with proposals de lege ferenda aimed at expanding the scope of persons entitled to rehabilitation and establishing effective legal mechanisms to ensure genuine transitional justice and the protection of fundamental rights of affected individuals.*

Keywords: *political repression, rehabilitation, Soviet totalitarian regime, transitional justice, criminal law, victims, legislation.*

1. INTRODUCERE

Au trecut aproape 35 de ani de la prăbușirea URSS, un eveniment receptat cu entuziasm de populația Republicii Moldova. Într-o atmosferă marcată de speranță, cetățenii aspirau la valorile democratice, conștienți fiind că noua eră va aduce nu doar prosperitate, ci și o reparație morală necesară: restabilirea în drepturi a victimelor represiunilor politice și a tuturor celor care au suferit sub mecanismele punitive ale autorităților sovietice.

Din păcate, procesul de democratizare și de asumare a trecutului a fost deliberat tergiversat de către exponenții fostei nomenclaturi a Partidului Comunist. Aceștia au reușit să se infiltreze în structurile nou formate, profitând de absența unei *legi a lustrației*. Menținerea în funcții-cheie a unor complici ai vechiului regim a creat bariere sistematice în investigarea crimelor comunismului. Sub diverse pretexte, accesul la fondurile arhivistice – unde erau păstrate dosarele victimelor – a fost restricționat, protejând astfel arhitecții unui sistem care, timp de decenii, a utilizat represiunea juridică drept armă împotriva propriilor cetățeni.

O pagină deosebit de tragică a acestui regim o reprezintă eliminarea fizică a celor care încercau să fugă de foametea din anii 1946-1947, un flagel declanșat artificial de regimul stalinist. Mulți basarabeni au fost uciși în timp ce încercau să traverseze râul Prut pentru a asigura supraviețuirea propriilor familii prin procurarea de alimente din România.

Pe teritoriul aflat sub ocupație, justiția a funcționat ca un instrument de teroare. Dreptul penal a fost viciat prin utilizarea analogiei, permițând condamnarea la moarte a unor oameni nevinovați pentru fapte care nici măcar nu erau prevăzute ca infracțiuni în codurile sovietice. Elitele locale – preoți, învățători, medici, politicieni și țărani gospodari – au fost deportate sau exterminate cu un scop clar: *eliminarea oricărei forme de rezistență și de loialitate față de valorile naționale.*

Amploarea acestor atrocități este subliniată de autorul Iftene Pop, care remarcă dramatismul consecințelor ocupației ruso-bolșevice în Basarabia, afirmând următoarele: „După exterminarea intelectualității române basarabene, în special a preoților și a învățătorilor, precum și a țăranilor celor mai harnici, calificați «culaci»; după prohibirea cărților ce aminteau românilor moldoveni cine sunt și de unde se trag ca etnie; după riscul pierderii oricărui drept de existență și al pericolului real al pușcării și al suprimării vieții pentru cei ce încercau doar să afirme adevărul asupra Basarabiei etc., după atâtea și atâtea alte adevăruri ce trebuie, în sfârșit, spuse despre efectele îndelungatei ocupații ruso-bolșevice în Basarabia, se pot trage multe concluzii. Aproape toate sunt dramatice...”¹.

Accesul la adevăr nu este doar o necesitate istorică, ci pilonul unei democrații autentice. Prin urmare, „fiecare popor, dar și oricare cetățean, trebuie să aibă acces la informație pentru a cunoaște adevărul istoric și a avea posibilitatea să decidă și să influențeze într-un anumit mod propria soartă. Aceasta este adevărata democrație a oricărui stat de drept”².

În Republica Moldova, „despărțirea de trecutul comunist a fost poate mai dificilă decât în alte țări ale Europei Centrale, fapt care s-a reflectat și în gradul de aplicare a justiției de tranziție”³. Chiar și după adoptarea Legii nr. 1225 în 1992 privind reabilitarea victimelor, influența cadrelor vechi a fost vizibilă. Actul normativ a fost astfel modelat încât să limiteze numărul beneficiarilor și să îngreuneze procesul de deconspirare a crimelor regimului comunist.

Primul deceniu de independență a fost marcat nu doar de blocaje legislative, ci și de acțiuni de distrugere a dosarelor fabricate și de o recuperare materială deficitară pentru bunurile confiscate abuziv. Mai mult, revenirea ulterioară la putere a forțelor comuniste a resuscitat vechile practici de persecuție politică prin intermediul justiției, realitate confirmată de doctrina de specialitate⁴.

2. METODE ȘI MATERIALE APLICATE

Cercetarea se fundamentează pe o metodologie complexă, îmbinând metode teoretice și empirice:

Metoda istorico-juridică: utilizată pentru a analiza evoluția represiunilor politice în corelație cu cadrul normativ de epocă.

Metoda analizei juridice: aplicată pentru examinarea Legii nr. 1225/1992 și a legislației procesual-penale actuale.

Metoda analizei documentare: a vizat studierea documentelor de arhivă, rapoartelor oficiale și statisticilor instituționale.

Metoda comparativă: a raportat experiența Republicii Moldova la cea a Țărilor Baltice și a Federației Ruse.

Metoda prospectivă (lege ferenda): orientată spre formularea propunerilor de perfecționare a cadrului normativ.

¹ Iftene Pop. Basarabia din nou la răscruce. Editura DEMIURG, 1995, p. 212-213.

² Iurie Lari, Ruslan Condrat. Importanța lustrației în combaterea criminalității politice. În: Materialele Conferinței științifico-practice naționale „Criminalitatea politică: reflecții istorico-juridice, manifestări și consecințe”. Edițiile 2013 și 2015. Chișinău: Tipogr. „BONS OFFICES”, 2015, p. 254.

³ Ibidem, p. 254-255.

⁴ Sergiu Bușcaneanu, Igor Boțan et al. Moldova și UE în contextul Politicii Europene de Vecinătate. Chișinău: Editura Arc, 2008, p. 72.

3. DISCUȚII ȘI REZULTATE OBTINUTE

Analiza comparativă a procesului de reabilitare în spațiul ex-sovietic

Procesul de reabilitare a victimelor regimurilor totalitare a cunoscut traiectorii divergente în spațiul ex-sovietic. În timp ce statele baltice au implementat rapid mecanisme eficiente de repunere în drepturi și reparație morală, în Federația Rusă acest demers a fost frânat de blocaje politice sistematice.

Politicienii de la Kremlin au justificat tergiversarea procesului prin necesitatea unei „examinări riguroase” a dosarelor celor care au trăit în teritoriile ocupate de trupele germane în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Pretextul utilizat a fost suspiciunea de colaboraționism, însă realitatea sociologică a vremii era mult mai complexă. Atitudinea populației față de invadatori nu a fost una monolitică, ci a variat în funcție de traumele suferite anterior sub regimul bolșevic: „Fostii burghezi sperau să recupereze proprietățile confiscate abuziv; familiile celor deportați sau încarcerați în GULAG vedeau în schimbarea de regim o șansă de a înlătura puterea sovietică; mulți cetățeni, traumatizați de abuzurile elitei de partid, au manifestat o indiferență clinică față de evenimente, fiind preocupați strict de supraviețuire”⁵.

În statul care s-a proclamat succesor al URSS, reabilitarea nu a fost doar obstrucționată politic, ci și sabotată prin însăși natura instituțiilor de forță. Acestea au rămas, în esență, o extensie a aparatului represiv sovietic, fiind conduse de figuri controversate a căror ascensiune profesională s-a bazat pe metodele vechiului regim.

La un deceniu de la prăbușirea Uniunii Sovietice, cercetătorii A. Lukașev și A. Poniidelko semnalau faptul că Ministerul Afacerilor Interne din Rusia nu doar că eșuase în procesul de democratizare, dar se transformase într-o entitate implicată în activități infracționale grave, precum traficul de droguri și protejarea grupărilor criminale. Un exemplu elocvent al degradării instituționale și al persistenței mentalităților xenofobe este incidentul diplomatic din iunie 2001. Vizita de urgență a ambasadorului Tunisiei la Sankt-Petersburg a scos la iveală un sistem de extorcare practicat de „apărătorii ordinii publice”: „Studenti tunisieni... erau reținuți, supuși violențelor fizice și deposezați de acte, care le erau restituite doar după achitarea unei «amenzi» ilegale de 200 de dolari. Astfel de atacuri au devenit atât de frecvente, încât procesul educațional era pus în pericol...”⁶.

Eșecul democratizării organelor de drept în Federația Rusă a condus la perpetuarea unui comportament violent și arbitrar, manifestat atât față de propriii cetățeni, cât și față de străini. Această continuitate a metodelor represive explică, în mare parte, de ce procesul de reabilitare a victimelor comunismului a rămas o promisiune neîmplinită, iar încrederea societății în justiție s-a prăbușit constant.

Pentru a contracara prăbușirea încrederii publice, elitele politice de la Moscova au orchestrat o amplă campanie de reabilitare a imaginii Ministerului Afacerilor Interne (MAI) și a celorlalte structuri de forță. Strategia a presupus cooptarea unor jurnaliști cu vastă experiență în domeniul propagandistic, însărcinați să transforme angajații instituțiilor represive în modele de profesionalism și moralitate.

Eforturile s-au concentrat pe „umanizarea” figurilor de autoritate și pe disimularea abuzurilor comise de aceștia. Un studiu de caz relevant, discutat în mediile academice ale MAI din Rusia, analizează un reportaj din 2009 dedicat unui general regional. Acesta era prezentat publicului într-o ipostază paternală, fiind filmat atât în exercițiul funcțiunii, cât

⁵ Лукашев А.В., Пониделко А.В. Анатомия демократии или Черный PR как институт гражданского общества. СПб.: Бизнес-Пресса, 2001, с. 195.

⁶ Ibidem, p. 18.

și în momente de relaxare (la pescuit sau la vila sa), pentru a sugera un stil de viață modest, similar cu cel al unui pensionar obișnuit⁷.

Totuși, acest fals mediatic s-a dovedit a fi foarte fragil. Eficiența manipulării a fost anulată de o eroare de programare: imediat după reportajul elogios, a fost difuzată o emisiune care prezenta probe despre fabricarea dosarelor penale de către aceleași structuri. Acest contrast a demonstrat vulnerabilitatea strategiilor de comunicare în fața adevărului crud, percepția publicului fiind rapid recalibrată de informațiile negative care confirmau experiențele reale ale cetățenilor, inclusiv cele care vizau destinul miilor de victime ale abuzurilor săvârșite de angajații acestor structuri.

Dincolo de controlul presei, regimul autoritar a apelat la revizuirea istoriei prin literatură și memorii. Editurile au primit comenzi masive pentru publicarea unor lucrări semnate de foști agenți ai aparatului represiv sovietic. Scopul era clar: *criminalizarea victimelor deja reabilitate*.

Un exemplu elocvent al acestei ofensive ideologice este lucrarea lui Denis Kriucikov, publicată în perioada recentă, care elogiază activitatea unui procuror sovietic pe nume Grigori Osipov din RSS Moldovenească. Autorul prezintă represiunea împotriva rezistenței antisovietice nu ca pe un abuz, ci ca pe „o «luptă împotriva criminalității». Sunt menționate cu mândrie lichidarea grupărilor de rezistență națională, precum: «Arcașii lui Ștefan cel Mare», condusă de Filimon Bodiș (împușcat în timpul reținerii), și «Armata Neagră», condusă de Teodor Coșcodan și Ion Borș (ambii împușcați în aprilie 1951)...”⁸.

Prin astfel de dogme promovate în diverse pseudo-lucrări, luptătorii pentru libertate sunt etichetați drept „teroriști”, în timp ce arhitecții terorii staliniste sunt transformați în eroi ai ordinii publice. Această inversare a valorilor servește proiectului geopolitic de reconstituire a influenței imperiale, încercând să legitimeze metodele totalitare prin prisma eficienței administrative.

Aceste acțiuni coordonate fac parte dintr-o strategie deliberată de manipulare a opiniei publice și de promovare a unor pseudo-valori specifice regimului totalitar. În context, devine vitală încurajarea cercetărilor autohtoni de a publica lucrări științifice riguroase. Doar prin elucidarea adevărului istoric și prin omagierea autentică a victimelor se poate ridica un baraj intelectual în fața valului de propagandă revanșardă, asigurând astfel o bază solidă pentru memoria colectivă și statul de drept.

Cadrul normativ și instituțional în R. Moldova

În ultimele decenii, Republica Moldova a făcut pași importanți în direcția restabilirii adevărului istoric prin publicarea sistematică a listelor cu persoanele reabilitate în temeiul Legii nr. 1225 din 8 decembrie 1992. Procesul vizează cetățenii care, începând cu 7 noiembrie 1917, au locuit pe actualul teritoriu al țării și au căzut victime mecanismelor represive ale regimului totalitar comunist.

O pondere tragică în aceste liste o dețin persoanele deportate forțat în regiunile siberiene și kazahe ale fostei URSS, în special în cadrul celor trei valuri masive care au marcat destinul Basarabiei: 12-13 iunie 1941, primul val de deportări masive; 5-6 iulie 1949, operațiunea „IUG” (Sud); 31 martie - 1 aprilie 1951, operațiunea „Nord”, vizând în special cultele religioase.

⁷ Устимчик М.Г. Технологии медиамаркетинга для милиции. В: Труды Академии Управления МВД России, №3 (15), сентябрь 2010, с. 116.

⁸ Крючков Д., Брадулов Н. Четверть века во главе МВД Молдавской ССР. В: Реформа и реформаторы МВД СССР. Часть 4, Москва, 2018, с. 190.

Comemorarea acestor evenimente a devenit un pilon al identității naționale. Anual, în zilele ce marchează aceste deportări staliniste, sunt organizate acțiuni de amploare pe întreg teritoriul țării. Mai mult, alinierea la valorile democratice europene a fost consolidată prin marcarea datei de 23 august drept *Ziua europeană a memoriei victimelor stalinismului și nazismului*, un simbol al condamnării unanime a tuturor regimurilor totalitare.

Cadrul legislativ stabilit prin Legea nr. 1225/1992 definește clar categoriile de persoane care beneficiază de statutul de victimă a represiunilor politice. Din sutele de mii de oameni ale căror destine au fost frânte de teroarea ideologică, astăzi mai sunt în viață peste 6000 de persoane care dețin oficial acest statut de victimă reabilitată (pentru perioada 1917-1990).

Statul Republica Moldova recunoaște datoria morală față de acești supraviețuitori, oferindu-le un set de măsuri de sprijin menite să compenseze, în măsura posibilului, suferințele îndurate: *suport financiar* – ajutor material anual și alocații lunare de stat; *reparații materiale* – compensații financiare pentru bunurile confiscate abuziv; *asistență medicală* – acces extins la servicii de sănătate, bilete de reabilitare și asigurare gratuită cu dispozitive protetice; *diverse facilități* – scutiri fiscale și alte beneficii sociale prevăzute de legislația în vigoare. Aceste măsuri reprezintă nu doar un ajutor material, ci și o recunoaștere oficială a demnității celor care au rezistat în fața unui regim ce a încercat să îi elimine din istorie.

Un pilon central în arhitectura procesului de reabilitare a victimelor regimului totalitar sovietic îl reprezintă Procuratura Generală a Republicii Moldova. Această instituție nu doar gestionează fluxul curent de cereri, ci și asigură o continuitate istorică a dreptății. Conform datelor oficiale, în perioada 1989-2016, instituția a reabilitat peste 61.000 de persoane⁹.

Monitorizarea rapoartelor anuale de activitate oferă societății civile posibilitatea de a urmări dinamica acestui proces complex. Raportul pentru anul 2021 evidențiază atribuțiile specifice ale Procuraturii de verificare a dosarelor păstrate în arhivele Ministerului Afacerilor Interne (MAI), Serviciului de Informații și Securitate (SIS) și Arhivei Naționale.

În temeiul Legii nr. 1225-XII/1992, Procuratura Generală constată și verifică temeiurile de reabilitare pentru persoanele supuse măsurilor de constrângere (privare de libertate, deportare, expulzare) pe motive politice, naționale, religioase sau sociale. Un aspect important este facultatea instituției de a examina dosarele remise de SIS și de a adopta decizii de reabilitare din oficiu, chiar și în absența unei cereri explicite din partea persoanelor interesate.

Indicatorii de activitate ai Procuraturii pentru anul 2021 reflectă următorul volum de muncă în domeniul de referință: *cereri procesate* – din totalul de 420 de solicitări (inclusiv restanțele din 2020), au fost soluționate 358; *certificate eliberate* – au fost întocmite 236 de concluzii de reabilitare, concretizate în 249 de certificate; *refuzuri* – în 107 cazuri, cererile au fost respinse din lipsă de temei legal sau pentru neconcordanțe cu prevederile legii, petiționarilor fiindu-le oferite îndrumări privind calea judiciară; *documentare* – pentru a asigura decizii motivate, procurorii au expediat 473 de solicitări către organele competente pentru remiterea dosarelor de condamnare sau deportare¹⁰.

⁹ Procuratura generală a reabilitat peste 61 mii de victime ale represiunilor politice, publicat pe 03 august 2016. În: <http://www.infotag.md> (accesat pe 14.11.2025).

¹⁰ Raport despre activitatea Procuraturii în anul 2021, Chișinău, 2022, p. 94-95. În: https://www.procuratura.md/sites/default/files/2023-01/2022-03-21_RAPORT%20de%20activitate%20FINAL.pdf (accesat la 26.12.2025).

Anul 2021 a marcat o schimbare de paradigmă prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 12.01.2021. Aceasta a eliminat o barieră discriminatorie care condiționa statutul de victimă pentru copiii născuți în locurile de represiune de existența unei căsătorii încheiate până la momentul represiunii părinților. Prin declararea neconstituționalității respectivei sintagme, s-a stabilit clar: Orice copil născut în locurile de represiune sau în drum spre acestea este considerat victimă a represiunilor politice, cu condiția ca cel puțin unul dintre părinți să dețină acest statut. Această decizie a generat o creștere semnificativă a numărului de solicitări în 2021, aproape dublându-se față de anul precedent (de la 231 la 414 cereri), pe măsură ce persoanele cărora anterior le fusese refuzată reabilitarea au revenit cu noi cereri, acum întemeiate legal¹¹.

Eforturile Procuraturii Generale se bazează pe principiul fundamental enunțat de art. 3 al Legii nr. 1225/1992: reabilitarea și reintegrarea în drepturi a tuturor persoanelor care au suferit abuzuri pe teritoriul actual al Republicii Moldova între 7 noiembrie 1917 și 23 iunie 1990, indiferent de domiciliul lor actual. Această activitate rămâne un act esențial de justiție de tranziție, menit să onoreze memoria victimelor și să repare, în limitele posibile, traumele istorice transmise generațiilor succesive.

Este esențial de precizat că procesul de reabilitare nu are un caracter universal sau automat. Conform art. 4 din Legea nr. 1225/1992, sunt excluse categoric persoanele condamnate legitim pentru: crime de genocid, împotriva păcii sau umanității; infracțiuni de drept comun; falsificarea dosarelor penale sau participarea directă la represiuni politice (chiar dacă respectivele persoane au devenit, ulterior, ele însele victime ale sistemului).

În exercitarea funcției de control, Procuratura Generală a intervenit activ în corectarea erorilor judiciare din trecut. În anul 2021, instituția a înaintat la Curtea Supremă de Justiție 39 de recursuri în anulare împotriva unor hotărâri ilegale ce vizau 45 de persoane, inclusiv cazuri de eschivare de la serviciul militar pe motive religioase, solicitând casarea condamnărilor și reabilitarea deplină a acestora¹².

O competență specifică a Procuraturii (art. 3, lit. f) vizează persoanele internate în lagăre de concentrare sau în centre de control și filtrare sovietice după mobilizarea în cel de-al Doilea Război Mondial. În anul 2021, au fost examinate 256 de astfel de dosare (provenite din arhivele SIS). Rezultatul a dus la reabilitarea a 20 de persoane, restul fiind respinse din lipsa temeiurilor legale. În total, în perioada de referință, procurorii au verificat 289 de dosare de arhivă (condamnări, deportări și materiale de filtrare) parvenite de la MAI, SIS și Arhiva Națională.

În paralel cu activitatea Procuraturii, un rol semnificativ revine Comisiei MAI pentru reabilitarea victimelor represiunilor politice. Datele oficiale pentru perioada 2018-2025 indică o fluctuație a activității acesteia, constatându-se următoarele: în anul 2018 au avut loc 7 ședințe, fiind reabilite aproximativ 550 de persoane; în 2019, 34 de ședințe, în cadrul cărora au fost reabilite circa 2200 de persoane; în 2020, 4 ședințe, fiind reabilite aproximativ 580 de persoane. Din informațiile publicate rezultă că în anul 2025 a avut loc o singură ședință, în cadrul căreia au fost reabilite 31 de persoane¹³.

Datele statistice indică o scădere vizibilă a numărului de cereri în ultimii ani, sugerând că procesul de reabilitare se apropie de o fază de finalizare a cazurilor istorice majore.

¹¹ Ibidem, p. 95.

¹² Ibidem, p. 97.

¹³ Activitatea Comisiei pentru reabilitarea victimelor represiunilor politice pe ani 2015-2025. În: <https://mai.gov.md/ro/activitatea-comisiei-reabilitarea-victimelor-represiunilor-politice> (accesat la 11.11.2025).

re. În anul 2024, situația la Procuratura Generală s-a prezentat astfel: total cereri – 63 (5 restante din 2023 și 58 noi); soluționate – 55 de solicitări; rezultate – 24 de cereri admise (13 concluzii de reabilitare și 23 de certificate eliberate); refuzuri – 18 cazuri (din cauza neîncadrării în prevederile legii)¹⁴.

În vederea fundamentării deciziilor, procurorii au emis în 2024 un număr de 93 de solicitări către organele de deținere a arhivelor (MAI, SIS, Arhiva Națională). De asemenea, 5 petiții au fost redirecționate către MAI conform competenței teritoriale și profesionale stabilite de lege. Raportul de activitate al Procuraturii Generale pentru anul 2024 confirmă continuitatea exercitării competențelor atribuite prin Legea nr. 1225-XII/1992, în special în ceea ce privește persoanele internate în lagăre de concentrare sau în centrele sovietice de control și filtrare (PFL) din perioada celui de-al Doilea Război Mondial.

În perioada de referință, activitatea Procuraturii Generale s-a concentrat pe următoarele două direcții: 1) *Verificarea dosarelor PFL*: au fost studiate 300 de dosare vizând 82 de persoane. În urma analizării probatoriului, au fost emise concluzii de reabilitare pentru persoanele care au întrunit criteriile legale, restul cauzelor fiind restituite către SIS din lipsă de teme; 2) *Consiliere și audiențe*: pe lângă componenta strict juridică, instituția a asigurat interfața cu publicul prin audiențe periodice, oferind clarificări asupra legislației și asistență practică pentru procedurile de restituire a bunurilor sau obținere a facilităților sociale¹⁵.

O observație critică ce se desprinde din analiza datelor ultimilor ani este scăderea considerabilă a numărului de cereri de reabilitare depuse de cetățeni. Deși această tendință ar putea crea impresia falsă că procesul de reabilitare este aproape de finalizare, realitatea cercetărilor în domeniu indică o situație diferită. Astfel, investigațiile recente au scos la iveală un volum semnificativ de materiale de arhivă care nu au fost încă supuse unei examinări riguroase. Identificarea unor nume care nu figurează nici în *Catalogul victimelor totalitarismului comunist*, nici în listele oficiale ale Comisiei MAI, demonstrează că există încă un număr mare de persoane ale căror suferințe cauzate de regimul sovietic au rămas, până în prezent, nerecunoscute juridic.

Această situație subliniază necesitatea trecerii de la un model de reabilitare bazat preponderent pe cererea victimei (sau a urmașilor), la unul de cercetare proactivă a fondurilor arhivistice, pentru a asigura reparația morală a tuturor celor care au fost omiși de fluxurile birocratice de până acum.

Impedimente juridice actuale și blocaje procedurale

O problemă majoră, cu implicații directe asupra finalizării procesului de reabilitare, a apărut recent în urma modificărilor aduse cadrului procesual penal al Republicii Moldova. Este vorba despre eliminarea *recursului în anulare*, o cale extraordinară de atac care servea drept instrument esențial în arhitectura juridică a reabilitării.

După cum subliniază autorii T. Osoianu și D. Ostavciuc, mecanismul instituit prin Legea nr. 1225/1992 este unul mixt, administrativ-judiciar. În acest sistem, Procuratura Generală constată natura represivă a unei condamnări, însă reabilitarea propriu-zisă nu poate fi pronunțată de procuror, ci exclusiv de către Curtea Supremă de Justiție, prin admiterea recursului în anulare...

¹⁴ Raport privind activitatea Procuraturii pentru anul 2024, Chișinău, 2025, p. 100-101. În: <https://www.procuratura.md/sites/default/files/2025-04/raport-privind-activitatea-procuraturii-anul-2024-final.pdf> (accesat la 15.11.2025).

¹⁵ Ibidem, p. 101-102.

Această structură coerentă a fost compromisă la 1 septembrie 2023, odată cu intrarea în vigoare a Legii nr. 246/2023. Prin abrogarea recursului în anulare: Curtea Supremă de Justiție a fost deposedată de competența de a examina aceste cauze; legiuitorul a omis instituirea unui mecanism alternativ specific pentru victimele represiunilor politice; Legea nr. 1225/1992 a rămas nemodificată, trimițând la o procedură care, din punct de vedere legal, nu mai există.

Consecința directă este un impas juridic obiectiv. Dosarele de reabilitare admise de Procuratură după data de 1 septembrie 2023 sunt blocate: deși temeinicia cererii este confirmată, lipsește temeiul procesual pentru a sesiza instanța. Această stare de fapt generează o vulnerabilitate constituțională majoră: accesul liber la justiție (art. 20 din Constituție); victimele au un drept recunoscut, dar nu au un remediu judiciar efectiv pentru a-l exercita; dreptul la căi de atac (art. 119 din Constituție); eliminarea instrumentului procesual fără un înlocuitor adecvat echivalează cu o suspendare *de facto* a legii speciale. Nici măcar apelarea la instituția *revizuirii* nu reprezintă o soluție validă, deoarece cadrul legal actual nu permite includerea automată a victimelor represiunilor politice în rândul titularilor acestui drept.

În concluzie, pentru cererile de reabilitare acceptate în temeiul art. 4 din Legea nr. LP1225/1992, procedura este suspendată *de facto*, iar statul se află în neîndeplinirea obligației sale pozitive de a asigura un mecanism efectiv de reabilitare. Situația actuală reclamă, în mod evident, o intervenție normativă sau constituțională urgentă¹⁶.

În ciuda eforturilor instituționale, procesul de reabilitare a victimelor represiunilor politice se lovește de bariere care nu pot fi depășite decât prin perfecționarea mecanismelor juridice. O problemă acută o reprezintă soarta celor care au pierit în izoloarele de detenție provizorie înainte de a fi supuși unui proces judiciar oficial. Decedați în condiții inumane, acești oameni rămân adesea în afara statisticilor de reabilitare din lipsa unei sentințe formale care să poată fi anulată.

De asemenea, legislația actuală (Legea nr. 1225/1992) nu acoperă cazurile de o cruzime extremă în care civilii au fost executați sumar de către unitățile de grăniceri sau militari sovietici, fără a exista un dosar de represiune politică propriu-zis. Absența martorilor oculari, cauzată de trecerea timpului, îngreunează și mai mult restabilirea adevărului pentru cei care au refuzat mobilizarea în Armata Roșie sau au opus rezistență pasivă regimului.

Studii de caz: victimele nerecunoscute și necesitatea reevaluării statutului acestora

Aici vor fi prezentate unele materiale care confirmă necesitatea continuării procesului de reabilitare a victimelor represiunilor politice, oferind astfel posibilitatea Procuraturii Generale, Comisiei MAI, precum și altor autorități ale Republicii Moldova să se autosesizeze și să investigheze aceste cazuri în conformitate cu legislația în vigoare. Un exemplu elocvent îl constituie cazul tânărului „Gheorghe Odihnă, originar din satul Baiuș, raionul Leova, care a fost împușcat mortal de către comisarii sovietici în luna iulie 1941, ca urmare a refuzului său de a se prezenta la mobilizare în armata sovietică. Cazul a fost relatat de Alexandru Canariov (a.n. 1930), originar din aceeași localitate, care a menționat că, la vârsta de 11 ani, a asistat la mobilizarea forțată a unui grup de localnici din satul Baiuș, efectuată de reprezentanții comisariatului militar sovietic. Persoanele mobilizate

¹⁶ Tudor Osoianu, Dinu Ostavciuc. Mecanismul național al căilor de atac în procesul penal – între legislație și orientările jurisprudențiale. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2025, p. 261-262.

au fost escortate către localitatea vecină Iargara, în vederea trimerii lor pe front. Mar-torii locali au relatat că, în timp ce coloana părăsea localitatea Iargara și se îndrepta spre râul Nistru, Gheorghe Odihnă a refuzat să continue deplasarea, declarând că nu dorește să fie încorporat în Armata Roșie. Ca răspuns, militarii sovietici l-au scos din formație și l-au împușcat, lăsându-l să zacă la marginea drumului, cu scopul evident de a descuraja rezistența altor localnici. Incidentul a avut loc în proximitatea actualului cimitir din loca-litatea Iargara. Acest caz reflectă modul în care autoritățile sovietice aplicau coerciția și represiunile în contextul mobilizării forțate a populației din Basarabia. În materialele de arhivă s-a păstrat doar un rând referitor la acest caz: «Odihnă Gheorghe, român, asasinat de bolșevici pe 21 iulie 1941»¹⁷.

În următorul caz este vizată familia Sanduleanu din satul Mihălașa, raionul Telenești. În Cartea Memoriei se regăsesc: „Sanduleanu Olga M. (n. 1904), fiul Sanduleanu Ion N. (n. 1933), fiica Sanduleanu Valentina N. (n. 1939), fiica Sanduleanu Cristina N. (n. 1941), fiica Sanduleanu Anastasia N. (n. 1946). Supuși represiunilor în 1949 sub falsa acuzație de colaboraționism”¹⁸. Totuși, nu este clar de ce în această lucrare lipsește informația referi-toare la Sanduleanu N.V., capul familiei.

În cadrul investigațiilor, s-a constatat că „în darea de seamă strict secretă, semnată de adjunctul șefului Secretariatului MAI al RSS Moldovenești, locotenent-major Fanian, se consemna următoarele: «La 18 august 1948, de către angajații Secției Afacerilor Interne a raionului Telenești a fost arestat chiaburul Sanduleanu N.V., născut în 1902, moldovean, locuitor al satului Mihălașa, raionul Telenești, care a fost membru al Partidului Liberal din România. Deținând o mare gospodărie de chiabur, Sanduleanu se eschiva sistematic de la predarea cotei obligatorii de grâu. Pe lângă aceasta, sub forma predicilor religioase, el desfășura agitație antisovietică, îndreptată spre a bloca strângerea recoltei și activitatea politică desfășurată în acest scop»”¹⁹.

În documentele oficiale ale MAI al RSS Moldovenești, orice formă de opoziție față de colectivizarea forțată era etichetată drept „activitate dușmănoasă”. Astfel, „în aprilie 1948, în colhozul «Pobeda» din satul Holercani, raionul Susleni, membrul colhozului, Sandu Dă-nilă Semion, fost membru al Partidului Țărănist din România, s-a pronunțat împotriva procesului de colectivizare, desfășurând agitație antisovietică și convingând oamenii să părăsească colhozul. În acest mod, el a reușit să convingă 38 de persoane, care au depus o cerere colectivă prin care solicitau retragerea din colhoz. Cererea a fost transmisă Co-mitetului Central al PC(b)M de către membra colhozului, Sandu Maria Mihail. Sandu D.S. a fost arestat și tras la răspundere penală”²⁰.

Analiza documentelor de arhivă relevă necesitatea reevaluării acestor cazuri prin prisma cadrului juridic actual și a drepturilor fundamentale ale omului. Se observă un mo-del comportamental sistemic în care activiștii de partid și reprezentanții organelor repre-sive sovietice recurgeau la violență fizică împotriva cetățenilor care opuneau rezistență

¹⁷ Simion Carp, Ruslan Condrat. Investigarea crimelor comunismului: neglijența în serviciu, lăsarea în primej-die și alte infracțiuni comise de reprezentanții autorităților RSSM în timpul calamităților naturale din vara anului 1948. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2025, p. 90; Informația cu privire la cazul Odihnă Gheorghe se regăsește în Agenția Națională a Arhivelor (Fondul 2067, inventar 1, dosarul 3583).

¹⁸ Elena Postică, Vera Belous, Vera Stăvilă. Cartea memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist. Vol. IV. Chișinău: Editura Știința, 2005, p. 170.

¹⁹ Simion Carp, Ruslan Condrat, op. cit., p. 160.

²⁰ Ibidem, p. 59-60.

directivelor ilegale. O caracteristică definitorie a aparatului birocratic al epocii era *denaturarea deliberată a faptelor în notele informative oficiale*. Prin inversarea rolurilor, agresorii erau portretizați drept victime ale „elementelor ostile”, în timp ce victimele reale erau transformate în infractori.

Un studiu de caz care confirmă această practică este consemnat într-un document secret referitor la satul Gotești (raionul Baimaclia). În contextul campaniei pentru „cel de-al treilea împrumut de stat destinat procesului de restabilire și dezvoltare a economiei URSS, delegații de partid Anatoli Granov și Alexandr Gladnikov au orchestrat reținerea cetățeanului Ilie Nicolae Chiosa (născut în 1918, țăran mijlocas, moldovean, căsătorit, cu studii, fără apartenență politică și fără antecedente penale). Documentul reflectă brutalitatea metodelor utilizate: «Gladnikov a recunoscut că, pentru a-i smulge furca, l-a lovit pe Chiosa cu o ghioagă de lemn, fracturându-i brațul stâng în zona cotului. Persoana reținută, fără a primi asistență medicală, a fost escortată la comenduirea trupelor de grăniceri și încarcerată în izolatorul de detenție preventivă...»²¹. Acest incident nu constituia o excepție, ci făcea parte dintr-o practică generalizată de detenție abuzivă, unde lipsa asistenței medicale și tortura deveniseră instrumente de control social.

Starea deplorabilă a sistemului de detenție din județul Cahul, documentată în notele informative „strict secrete”, confirmă *caracterul inuman al regimului*. Supraaglomerarea extremă din închisori (precum închisoarea nr. 8) și izolatoarele de detenție provizorie din Congaz sau Vulcănești a condus la o criză sanitară fără precedent. Deținuții, mulți dintre ei aflați sub anchetă fără temei legal, sufereau de distrofie severă și boli parazitare. În izolatorul din Cotovsc (actualul Hâncești), de pildă, rațiile alimentare erau insuficiente, raportul fiind de 25 de porții la 98 de persoane, iar hrana se rezuma adesea la «uncrop fără zahăr»²².

Modul în care erau tratați deținuții și condițiile în care se realiza transferul acestora din izolatoarele de detenție provizorie în închisori sunt reflectate și într-o altă notă informativă, expediată în vara anului 1947 de către șeful Secției închisorilor din cadrul MAI al RSSM, Dîmkovski, locțiitorului ministrului Afacerilor Interne al RSSM, Orlov. Documentul are următorul conținut: „În legătură cu faptul că Secția Coloniilor de Corecție prin muncă a MAI al RSSM este nevoită să primească în regim de urgență persoanele condamnate și să le repartizeze ulterior, în funcție de capacități, în închisorile din republică, se confruntă cu mari probleme. Majoritatea celor aduși sunt oameni slăbiți fizic, iar printre ei se află invalizi și persoane în vârstă. Aceștia ajung în asemenea stare din cauza lipsei de oxigen provocate de supraaglomerarea din celule. Creșterea numărului de persoane aflate în arest este determinată de tergiversarea proceselor de judecată. Totodată, sănătatea deținuților a fost afectată și de faptul că, în ultimele două luni, instituțiile au dus lipsă de produse alimentare. Produsele primite ulterior s-au dovedit a fi de calitate inferioară, iar alimentația deținuților este necorespunzătoare. În loc de crupe li se oferă fasole, iar din cauza lipsei legumelor condamnații nu sunt asigurați cu aportul caloric necesar conform normelor stabilite. Situația este agravată și de lipsa hranei dietetice pentru persoanele bolnave și slăbite. Ministerul Comerțului refuză să asigure livrarea produselor. În același timp, în închisorile MAI al RSSM continuă să fie escortați deținuți netransportabili, aflați

²¹ Arhiva MAI al Republicii Moldova, Fond 103, Opis 6, Ex. 73, Dosarul nr. 2, vol. 1, f. 164.

²² Simion Carp, Iurie Larii. Situația persoanelor aflate în izolatoarele de detenție provizorie din RSSM și atrocitățile comise în privința lor (anul 1947). În: Materialele Conferinței „Omul, criminologia, știința”, ediția a II-a, 24 martie 2023. Chișinău, 2023, p. 453-454.

în stare gravă, care nu mai pot fi tratați. Aceștia, din cauza distrofiei de gradul III, decedează la scurt timp după sosire”²³.

Multe persoane aflate în izolatoarele de detenție provizorie au fost reținute în mod abuziv. Vulnerabilitatea era totală, extinzându-se asupra femeilor și minorilor. Astfel, „în urma inspectării arestului provizoriu al secției raionale Ocnița a NKVD, județul Soroca, s-a constatat că, din numărul total de reținuți, femeia V.G. Vădrenco nu era trecută în niciun registru și nu exista niciun proces-verbal de reținere a acesteia. Tot acolo a fost identificat un minor, M.B. Danilin, în vârstă de 11 ani, bănuț de furt, pentru care, de asemenea, nu exista un proces-verbal de reținere. Arestații se aflau în condiții mizerabile, iar igiena corporală nu le era asigurată”²⁴.

Toate persoanele aflate în detenție se confruntau cu atitudinea violentă a gardienilor și cu neglijența personalului medical. Pentru cei care se îmbolnăveau, șansele de supraviețuire erau extrem de reduse. În urma inspectării instituțiilor de detenție din RSS Moldovenească, maiorul serviciului medical Kneazev, inspector al secției sanitare a MAI al URSS, sublinia „nu doar neglijența cruntă a personalului medical, ci și o viziune pur utilitaristă asupra ființei umane...”²⁵. Interesul inspectorului de la Moscova nu era unul umanist, ci viza „menținerea sănătății” deținuților strict pentru a asigura productivitatea muncii silnice în coloniile de corecție.

Reinstaurarea puterii sovietice în Basarabia începând cu vara anului 1944 a marcat începutul unei perioade de degradare sistemică a demnității umane, în care instituțiile statului au funcționat ca un mecanism de opresiune și exploatare, ignorând orice norme elementare de justiție și moralitate. Un punct de cotitură în evoluția mecanismelor represive l-a constituit rezoluția C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. din octombrie 1948, care a impus organelor de partid din R.S.S.M. o „intensificare” a activității, similară metodelor staliniste din deceniul al patrulea. După cum consemnează istoriografia de specialitate, această directivă s-a tradus prin escaladarea violenței și instituționalizarea deportărilor sub pretextul „deschiaburirii”, „incluzând confiscarea averii țăranilor și exilarea familiilor țăranesti, adesea prin separarea acestora. Se considera că sunt «deschiaburiți» țăranii înstăriți care utilizau muncă angajată. În anul 1948, în R.S.S.M. existau aproximativ 7000 de familii de «chiaburi», conform datelor oficiale. Faptul că nu toți erau înstăriți este demonstrat de următorul exemplu: din 515 «chiaburi» condamnați ca sabotori pentru neplata impozitelor, mai puțin de jumătate dețineau avere, aceasta fiind confiscată, iar de la ceilalți nu s-a putut confisca nimic, deoarece nu aveau bunuri. La 6 aprilie 1949, Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. a adoptat hotărârea privind exilarea din R.S.S.M. a familiilor de «chiaburi», a foștilor moșieri, negustori și complici ai «ocupanților», în total 11.280 de familii. Deportarea în masă a așa-numiților «chiaburi» a fost organizată în noaptea de 5 spre 6 iulie 1949”²⁶.

Deși oficial campania viza elita rurală („chiaburii”), realitatea statistică demonstrează caracterul nediferențiat al represiunii: mulți țărani condamnați pentru „sabotaj fiscal” nu posedau, de fapt, bunuri confiscabile, ceea ce confirmă că miza reală era eliminarea

²³ Simion Carp, Elena Carp. Tratamente inumane și degradante aplicate față de femei și minori în instituțiile de detenție din RSSM (anii 1944–1949). Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2023, p. 51.

²⁴ Pavel Moraru. Din activitatea contrainformativă și represivă a NKVD/MAI al RSS Moldovenești în primii ani postbelici. În: Materialele Conferinței științifico-practice naționale „Criminalitatea politică: reflecții istorico-juridice, manifestări, consecințe”. Edițiile 2013 și 2015. Chișinău: Tipografia „BONS OFFICES”, 2015, p. 57.

²⁵ Simion Carp, Elena Carp, op. cit., p. 148–149.

²⁶ Elena Aramă. Istoria dreptului românesc. Chișinău: Editura: FEP „Tipografia Centrală”, 1995, p. 219.

oricărei forme de rezistență, indiferent de starea materială a victimelor. Cadrul juridic al epocii a fost adaptat pentru a servi drept instrument de ingerință totalitară în viața privată. Simpla opoziție față de colectările obligatorii era încadrată penal drept „agitatie și propagandă contrarevoluționară”, conform articolului 54.10 din Codul penal al R.S.S. Ucrainene (aplicat în acea perioadă în R.S.S.M.). Accelerarea procesuală, prin anchete finalizate în doar cinci zile și judecarea imediată a cauzelor de către tribunale militare, subliniază *absența garanțiilor minime de protecție a individului* în fața statului totalitar sovietic. În acest context, interpretarea normelor penale a încetat să mai fie un act de justiție independent, devenind o simplă execuție a comenzii politice, facilitată de formulările imprecise și ambigue ale legislației.

Creșterea exponențială a numărului de dosare penale în perioada 1948-1949 reflectă tensiunea acută dintre țărâtime și aparatul de partid. Rapoartele „strict secrete” din raionul Briceni oferă perspective micro-istorice relevante asupra acestui conflict. Cazul tânărului Fiodor Ceropita din satul Bălcăuți este simptomatic: reacția sa violentă împotriva unui împuternicit agricol, declanșată de presiunea colectării cotelor obligatorii, a fost imediat încadrată la articolul 69¹ alin. 2 (Cod penal al R.S.S.U.). Remarcabilă este viteza aparatului de represiune: incidentul produs la 4 august a condus la o condamnare de patru ani privațiune de libertate pronunțată pe 16 august, întregul proces – de la reținere la sentință – consumându-se în doar 12 zile²⁷.

Un tipar similar se observă în cazul țăranului N.D. Zabolotnii din Halahora de Sus. Acuzația de sabotaj, dublată de cea de agresiune fizică asupra reprezentantului „Upol-minzag” (Ministerul Colectărilor), evidențiază o formă de rezistență pasiv-agresivă a populației: refuzul vânturării grâului pentru a evita inventarierea și, implicit, predarea cotelor²⁸.

Aceste studii de caz subliniază necesitatea unei investigații aprofundate a dosarelor de fond pentru a stabili statutul juridic exact al celor condamnați. Dincolo de faptele de violență raportate de autorități, se impune o analiză critică a contextului de provocare și abuz în care acționau împuterniciții sovietici, pentru a distinge între actul infracțional de drept comun și reacția de autoapărare a unei populații supuse unei exploatare sistematice.

Un pilon central al sistemului represiv l-a constituit îndoctrinarea și instruirea cadrelor din organele afacerilor interne. Documentele relevă presiunile exercitate de ministrul de Interne al RSSM, general-locotenentul F. Tutușkin, asupra corpului didactic al Școlii de Miliție din Chișinău. Acesta solicita imperativ ca instruirea cursanților să fie ancorată în realitățile „luptelor de clasă” locale, cerând utilizarea dosarelor penale împotriva „naționaliștilor” și „teroriștilor” ca material didactic²⁹. Această pedagogie a urii a legitimat, în practică, utilizarea forței letale sub pretextul unor misiuni operative, transformând reținerea subiecților în execuții sumare.

În paralel cu represiunea oficială, populația civilă a fost victima unor crime comise de militarii armatei sovietice, acte de o brutalitate extremă care erau sistematic tănuite pentru a proteja imaginea „armatei eliberatoare”. Un fenomen documentat este cel al violențelor comise cu ocazia sărbătorilor oficiale, precum „Ziua Armatei Sovietice” (23 fe-

²⁷ Vezi detaliat: Simion Carp, Ruslan Condrat, op. cit., p. 57-58; Arhiva MAI al Republicii Moldova, Fond 103, Opis 6, Ex. 73, Dosarul nr. 2, vol. II, p. 295.

²⁸ Simion Carp, Ruslan Condrat, op. cit., p. 58-59.

²⁹ Simion Carp, Elena Carp. Specificul instruirii și particularitățile activității bibliotecii Școlii de Miliție a MAI URSS din Chișinău (anii 1940-1965). În: *Legea și Viața*, nr. 3/2023, p. 11.

bruarie). În acest context, refuzul localnicilor de a onora solicitările violente ale militarilor sau de a glorifica regimul se solda adesea cu decese. Cazul lui Fiodor Tabac din Gordinești, împușcat cu arme automate de către militarii Fetenko și Portnov, este reprezentativ pentru starea de nesiguranță și pentru motivațiile de ură națională care guvernau adesea interacțiunile dintre soldații de etnie rusă și basarabeni³⁰.

O problemă juridică majoră, identificată în prezent, vizează limitele Legii nr. 1225 din 8 decembrie 1992. În forma sa actuală, actul normativ eșuează în a include victimele crimelor comise cu intenție de către reprezentanții structurilor de forță sovietice dacă acestea nu se încadrează strict în tipologia clasică a „represiunii politice” (arest, deportare). Astfel, persoane precum Fiodor Tabac rămân în afara cadrului de reabilitare, deși moartea lor a fost consecința directă a comportamentului criminal al forțelor de ocupație.

Aceeași excludere afectează și victimele de la frontiera cu România. Documentele desecretizate descriu operațiuni de o cruzime clinică, precum cele coordonate de colonelul Așahmanov și maiorul Tamarin în ianuarie 1947. Uciderea cetățenilor Onofrei și Tucan din Vulcănești nu a fost o eroare tactică, ci o crimă premeditată, executată prin atragerea victimelor într-o ambuscadă cu ajutorul agenților provocatori (agentul „Svoi”). Justificarea cinică a superiorilor – *aceștia trebuie intimidați doar prin sânge* – și recomensarea ulterioară a călăilor demonstrează că teroarea era o politică de stat asumată³¹.

Dincolo de pierderea vieților omenești, regimul a exercitat o agresiune post-mortem asupra familiilor, interzicând dreptul la înhumarea creștină a celor uciși la frontieră. Aceste acte de „dispariție forțată” și lipsa totală de principii morale a grănicerilor sovietici completează tabloul unui regim care a utilizat moartea nu doar ca pedeapsă, ci ca instrument „pedagogic” de intimidare a întregii colectivități.

Unul dintre cele mai grave episoade de violență sistemică documentate în arhivele MAI vizează asasinarea premeditată a fraților Vasile (17 ani) și Ion Vulpe (13 ani), originari din satul Brânza. Reținuți pe teritoriul României și escortați pe gheața râului Prut, aceștia au fost executați la ordinul direct al locotenent-majorului Plotnikov, sub pretextul unei tentative de fugă simulate³².

Dincolo de cruzimea actului, care a inclus focuri de armă trase în capul victimelor după doborârea acestora, depoziția inculpatului Plotnikov scoate la iveală o realitate structurală: ordinul de a „vărsa sânge” provenea de la nivelul comandamentului (colonelul Așahmanov), având scopul explicit de a intimida populația locală prin teroare demonstrativă. Analiza acestor fapte indică o *crimă cu premeditare*, în care autorii au beneficiat de un cadru operativ ce le asigura impunitatea, acționând împotriva unor minori neînarmați care nu opuneau rezistență³³.

Documentele arhivistice relevă utilizarea pe scară largă a agenților provocatori, recrutați din rânduri dubioase, pentru a atrage localnicii în curse mortale. Sub porecle precum „Mamont”, acești agenți instigau familiile disperate de foamete să traverseze frontiera spre România, promițându-le condiții de trai mai bune. În schimbul acestor servicii, agenții însușeau bunurile victimelor (cărute, unelte, mașini de cusut), în timp

³⁰ Simion Carp, Iurie Larii. Situația persoanelor aflate în izolatoarele de detenție provizorie din RSSM și atrocitățile comise în privința lor (anul 1947), op. cit., p. 97.

³¹ Simion Carp, Elena Carp. Tratamente inumane și degradante aplicate față de femei și minori în instituțiile de detenție din RSSM (anii 1944-1949), op. cit., p. 129-130.

³² Arhiva MAI al Republicii Moldova, Fond 103, Opis 5, Ex. 59, Dosarul nr. 5, vol. I, p. 31-32.

³³ Simion Carp, Elena Carp. Tratamente inumane și degradante aplicate față de femei și minori în instituțiile de detenție din RSSM (anii 1944-1949), op. cit., p. 131-132.

ce grănicerii organizau ambuscade letale la punctele de trecere. Această simbioză între infracționalitatea de drept comun și interesele operative ale trupelor de frontieră urmărirea descurajarea oricărei tentative de părăsire a teritoriului sovietic prin instituirea unui regim de frică paralizantă³⁴.

Un aspect definitoriu al regimului totalitar a fost tăinuirea deliberată a crimelor comise de „eliberatori” și protejarea înalților ofițeri implicați. Cazul colonelului Așahmanov este simptomatic pentru justiția formală sovietică: în ciuda dovezilor privind orchestrarea unor multiple omoruri, acesta a fost sancționat doar pe linie de partid, evitând răspunderea penală. Investigațiile au fost viciate de lipsa de independență a ofițerilor anchetatori, care au acționat la ordinul superiorilor de a „nu săpa prea adânc”.

Consecința directă a acestei tăinuiri este ștergerea victimelor din memoria colectivă. Cercetările efectuate în satul Brânza demonstrează că, la decenii distanță, comunitatea locală nu deține informații despre destinul fraților Vulpe, iar locul lor de înhumare rămâne necunoscut³⁵. Această „a doua ucidere” – prin uitare și anonim – subliniază necesitatea imperioasă a unui efort de stat pentru identificarea, documentarea și reabilitarea tuturor victimelor regimului, dincolo de limitările actuale ale legislației.

Din analiza coroborată a documentelor de arhivă, rezultă că acțiunile trupelor de grăniceri sovietici au depășit cadrul simplului control al frontierelor, transformându-se într-o campanie de masacrare a civililor. În contextul foametei organizate, trecerea frontierei spre România reprezenta o strategie de supraviețuire pentru procurarea alimentelor, nu un act de subminare politică.

Sintetizând modul de operare al unităților de frontieră, se observă un tipar de *criminalitate instituționalizată*. Astfel, *încălcarea flagrantă a regulamentelor proprii*, manifestată prin aplicarea armei de foc împotriva unor persoane slăbite fizic, incapabile de rezistență, contravenea chiar și normelor tehnice sovietice de pază a frontierei. Pe de altă parte, este vorba și despre o *obturare vădită a actului de justiție*: absența expertizelor medico-legale, neidentificarea martorilor și eliminarea urmelor prin aruncarea cadavrelor în râul Prut demonstrează intenția deliberată de a ascunde crimele de stat sub paravanul incidentelor de frontieră.

Un aspect critic identificat în prezentul studiu vizează incapacitatea cadrului legal actual din Republica Moldova de a oferi compensații morale și juridice unor victime precum frații Vulpe sau cetățeanul Fiodor Tabac. Deși aceștia au fost privați de dreptul fundamental la viață de către reprezentanții statului (grăniceri și militari), faptele nu se încadrează în definiția restrictivă a „represiunii politice” oferită de articolul 1 al Legii nr. 1225 din 8 decembrie 1992.

Paradoxul juridic rezidă în faptul că deși autoritățile sovietice au recunoscut în notele lor „strict secrete” caracterul premeditat și ilegal al acestor omoruri (încadrate adesea ca abuz de serviciu sau crimă de drept comun), ele au fost comise de aparatul represiv într-un sistem totalitar care anula distincția dintre politic și administrativ. Din aceste considerente, este deosebit de importantă reevaluarea noțiunii de victimă a regimului totalitar sovietic. Din perspectivă juridică, nu pot fi ignorate cazurile în care încălcarea gravă a drepturilor omului s-a produs prin abuzul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu de către reprezentanții structurilor de forță (NKVD, MGB, KGB, trupe de grăniceri, etc.).

³⁴ Ibidem, p. 133-135.

³⁵ Ibidem, p. 140-141.

4. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI DE LEGE FERENDA

Cercetarea de față demonstrează existența unei discrepanțe majore între realitatea istorică a crimelor comise de aparatul represiv sovietic și cadrul juridic actual de reabilitare din Republica Moldova. În prezent, un număr mare de victime ale execuțiilor sumare și ale abuzurilor de putere comise de structurile militare și de frontieră rămân într-un vid legislativ, fiind private de recunoașterea oficială a statutului de victimă a represiunilor politice. În vederea remedierii acestei inechități și pentru asigurarea unui proces de reabilitare exhaustiv, considerăm imperativă amendarea Legii nr. 1225 din 8 decembrie 1992. Propunem următoarele intervenții legislative punctuale:

Extinderea ariei de aplicare (art. 1, alin. 2): Introducerea unei prevederi care să recunoască dreptul la reabilitare pentru persoanele ale căror drepturi și libertăți fundamentale au fost încălcate prin abuz de putere de către reprezentanții organelor represive (VChK, GPU-OGPU, NKVD, MGB, KGB, procuraturi și colegii speciale), în cazurile soldate cu decesul victimei.

Definirea noilor categorii de subiecți (art. 2, alin. 1 și art. 3): Completarea listei beneficiarilor cu o nouă categorie (punctul 4 la art. 2 și litera „i” la art. 3): „Victimele abuzului de putere exercitat de către reprezentanții organelor cu funcții represive (VChK, GPU-OGPU, NKVD, MGB, KGB, procuraturile și colegiile acestora, „dvoiki”, „troiki”, „consfătuiri speciale” și alte organe cu funcții analoage), acțiuni care au avut ca rezultat direct decesul victimei”.

Corelarea procedurilor de examinare (art. 5, pct. 2): Ajustarea competențelor de examinare a cererilor de reabilitare la nivelul Procuraturii Generale, pentru a include noua categorie propusă la articolul 3, litera „i”.

Adoptarea acestor modificări nu reprezintă doar o necesitate administrativă, ci un *act de justiție reparatorie*. Datele statistice și dosarele de arhivă analizate în acest studiu nu sunt simple cifre, ci reflectă destinele unor cetățeni reali – precum frații Vulpe sau Fiodor Tabac – a căror privare de viață a fost rezultatul direct al unui sistem bazat pe teroare și impunitate.

Perfecționarea legislativă propusă urmărește:

Eliminarea barierelor procedurale care împiedică reabilitarea victimelor ce nu se încadrează în definiția clasică, restrictivă, a „represiunii politice”.

Restaurarea adevărului istoric prin recunoașterea crimelor comise sub paravanul pazei frontierei sau al colectărilor obligatorii ca acte de represiune statală.

Consolidarea culturii memoriei, ca fundament al unei societăți democratice autentice, capabilă să își asume trecutul și să protejeze demnitatea umană în prezent.

Intervenția legislativă este, prin urmare, o obligație morală a statului de drept față de propriii cetățeni, fiind singura cale de a asigura o legătură etică și juridică între memoria victimelor și standardele contemporane ale drepturilor omului.

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAPHY

Aramă, Elena. Istoria dreptului românesc. Chișinău: FEP „Tipografia Centrală”, 1995.
Arhiva MAI al Republicii Moldova. Fond 103, Opis 5, Ex. 59, Dosarul nr. 5, vol. I.
Arhiva MAI al Republicii Moldova. Fond 103, Opis 6, Ex. 73, Dosarul nr. 2, vol. I.

- Arhiva MAI al Republicii Moldova. Fond 103, Opis 6, Ex. 73, Dosarul nr. 2, vol. II.
- Activitatea Comisiei pentru reabilitarea victimelor represiunilor politice pe ani 2015-2025. Disponibil: <https://mai.gov.md/ro/activitatea-comisiei-reabilitarea-victimelor-represiunilor-politice> (accesat la 11.11.2025).
- Bușcaneanu, Sergiu; Boțan, Igor et al. Moldova și UE în contextul Politicii Europene de Vecinătate. Chișinău: Editura Arc, 2008.
- Carp, Simion; Carp, Elena. Tratamente inumane și degradante aplicate față de femei și minori în instituțiile de detenție din RSSM (anii 1944-1949). Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2023.
- Carp, Simion; Carp, Elena. Specificul instruirii și particularitățile activității bibliotecii Școlii de Miliție a MAI URSS din Chișinău (anii 1940-1965). În: *Legea și Viața*, nr. 3/2023.
- Carp, Simion; Condrat, Ruslan. Investigarea crimelor comunismului: neglijența în serviciu, lăsarea în primejdie și alte infracțiuni comise de reprezentanții autorităților RSSM în timpul calamităților naturale din vara anului 1948. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2025.
- Carp, Simion; Larii, Iurie. Situația persoanelor aflate în izolatoarele de detenție provizorie din RSSM și atrocitățile comise în privința lor (anul 1947). În: *Materialele Conferinței „Omul, criminologia, știința”*, ediția a II-a, 24 martie 2023. Chișinău, 2023.
- King, Charles. Moldovenii. România, Rusia și politica culturală. Trad. Diana Stanci. Chișinău: Editura Arc, 2005.
- Moraru, Pavel. Din activitatea contrainformativă și represivă a NKVD/MAI al RSS Moldovenești în primii ani postbelici. În: *Materialele Conferinței științifico-practice naționale „Criminalitatea politică: reflecții istorico-juridice, manifestări, consecințe”*. Chișinău: Tipografia „BONS OFFICES”, 2015.
- Osoianu, Tudor; Ostavciuc, Dinu. Mecanismul național al căilor de atac în procesul penal – între legislație și orientările jurisprudențiale. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2025.
- Pop, Iftene. Basarabia din nou la răscruce. Editura DEMIURG, 1995.
- Postică, Elena; Belous, Vera; Stăvilă, Vera. Cartea memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist. Vol. IV. Chișinău: Editura Știința, 2005.
- Procuratura generală a reabilitat peste 61 mii de victime ale represiunilor politice. Publicat la 03 august 2016. Disponibil: <http://www.infotag.md> (accesat la 14.11.2025).
- Raport privind activitatea Procuraturii în anul 2021. Chișinău, 2022. Disponibil: https://www.procuratura.md/sites/default/files/2023-01/2022-03-21_RAPORT%20de%20activitate%20FINAL.pdf (accesat la 26.12.2025).
- Raport privind activitatea Procuraturii pentru anul 2024. Chișinău, 2025. Disponibil: <https://www.procuratura.md/sites/default/files/2025-04/raport-privind-activitatea-procuraturii-anul-2024-final.pdf> (accesat la 15.11.2025).
- Крючков, Д.; Брадулов, Н. „Четверть века во главе МВД Молдавской ССР”. В: Реформа и реформаторы МВД СССР, Часть 4. Москва, 2018.
- Лукашев, А.В.; Пониделко, А.В. Анатомия демократии, или Черный PR как институт гражданского общества. СПб.: Бизнес-Пресса, 2001.
- Устимчик, М.Г. „Технологии медиамаркетинга для милиции”. В: Труды Академии Управления МВД России, nr. 3 (15), 2010.